

TÜRKİYE PLANLAMA SORUNSAKINA GENEL BAKIŞ ve YAPISAL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 1

Olgu Çalışkan

Planlama son derece geniş bir kavramdır. Yaşanılan çevredeki kaynakların kullanımına ilişkin her türlü uzun erimli sosyal, ekonomik, yönetsel ve mekansal değişim kurguları planlama kavramı içerisinde değerlendirilmektedir. Yazımızda ise, diğer üç planlama türüne göndermeler yapılmakla birlikte Türkiye özelinde mekansal planlama irdelenmekte ve saptanan sorunlar çerçevesinde yapısal nitelikte çözüm önerileri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

GİRİŞ

İnsanoğlunun yazgı ve gizemselliği bir kenara bırakıp, dünyaya seküler bir bakış açısıyla baktığı an; bir başka deyişle insan aklını değişimin öznesi olarak gördüğü an 'planlama' da tarih sahnesine çıkmıştır. İşte o an; yaşamın kendiliğindenliğine tavır alan insan, adına henüz planlama denmese bile içinde bulunduğu nesnel koşulları dönüştürmeye yönelik yaratıcı kurgulama yetisini devreye sokmuştur artık. Bu yeni çağın adı Aydınlanma Çağı'dır. Bu yanılla planlama tarih boyunca ilerici-tutucu ayrımında temel kırılma noktalarından biri olagelmıştır. Gelecek perspektifli planlama anlayışı her zaman için kurulu düzenden yana güçlerin saldırısına uğramış ve yozlaştırılarak etkisizleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Tekeli'nin saptaması planlamanın konumunu belirginleştirir niteliktedir: *"..İnsanlık Aydınlanma gibi büyük bir atılımı inkar etmeden planlamayı inkar edemez. İnsan aklının, daha özgür, daha eşitlikçi, daha barışçı, daha az yabacılaşmış, çevreyi tahrip etmeyen bir toplumsal düzen arayışı durdurulamaz. Bu anlamda planlamanın insanlığın gündeminden çıkması düşünülemez.."* (Tekeli, 1991: 1).

Konumuz olan mekansal planlamanın dünyadaki ilk örneğini ise Anadolu'da görmekteyiz. Yukarda sözü edilen anlamda olmasa bile insan yerleşiminin ilk akılcı örgütlenmesinin (bu konuda bazı itirazların varlığıyla birlikte) bilinen ilk kent plancısı olan Milet'li Hippodamus tarafından İ.Ö. 5. yy'ın ikinci yarısında gerçekleştirildiği bilinmekte. Greko-Romen dönemde ortaya çıkan sahiplilik (possession) temelli ilk özel mülkiyet ve kamusal mülkiyet ilişkisini mekansallaştıran Hippodamus, kentsel araziye özel (private), kamusal (public) ve kutsal (sacred) olmak üzere bölüştürmekle aynı zamanda mülkiyet ve planlama kurumlarını bir daha ayrılmamak üzere birleştirmiş oluyordu (Günay, 1999: 115).

O dönemden bugüne değişen mülkiyet ilişkileri planlamanın teorik ve pratik çerçevesini de değiştirmiş ve bir anlamda bugüne taşımıştır. Çünkü mülkiyet dönüşümü kaçınılmaz bir gerçekliktir ve o var olduğu sürece planlama geçerliliğini sürdürecektir. Bu durum planlama kavramını siyasallaştırmakta ve mevcut ekonomik ve sosyal sistemin bağımlı değişkeni haline getirmektedir. Tanımı gereği kamusal olması gereken planlama yukarda bahsi geçen özelliği nedeniyle de tıpkı 'demokrasi' gibi son derece belirsiz bir kavram haline gelmiştir. Demokraside olduğu gibi planlamada da önüne 'hakça', 'katılımcı' ya da 'toplumcu' ön ekini koymadığımız an; planlamanın en başarılı örneklerini gelişmiş kapitalist ülkelerde görmekteyiz. Bunun nedeni, planlamanın bu ülkelerde sistem içi rasyonaliteleri sağlama ve krizleri aşma işlevine sahip olması nedeniyle görece bağımsız karakteri ve sürekliliğidir (Keskinok, 1999: 14). Bu ülkelerdeki kısa erimli planlama müdahalelerine bile tahammül edemeyen post-modernist kuramcılar ise bütün olarak planlamaya cepheden karşı çıkmakta ve kente yönelik uzun erimli planlama ve rasyonel değerlendirmelerin geçersizliğini savunmaktadırlar.* 'Global metropoller', 'yarışan kentler' kavramsallaştırmalarıyla planlama sürecinden soyutlanan kentler ulus-devletlerin atomizasyonu yönündeki dönüşümün de ilk basamağını oluşturmaktadırlar (Hall, 1998: 117-132).

Bu süreçte en fazla yıpranan kavramlardan biri ise, yine aynı kesimce ortaya konan planlama ve plancı meşruiyeti kavramıdır. Çalışmamızda geniş bir şekilde değinilmemekle birlikte konunun önemi dolayısıyla şu saptamayı yapmakta yarar vardır: Bugün tam anlamıyla yaşama geçirilememekle birlikte, günden güne palazlanan mali sermaye karşısında geniş halk kesimlerinin yanında tavır alabilecek az sayıdaki kurumlardan biri de toplumcu planlamadır. Bu nedendir ki planlama (Türkiye de dahil olmak üzere) tüm yarı-çevre ve çevre ülkeler için hala vazgeçilmezlerden biridir.

Küreselleşme Sürecinde Kentleşme, Yerel Yönetimler ve Kent Planlama

Birleşmiş Milletler'in 'Kentsel Binyıl (urban millenium)' olarak nitelediği yeni binyıl kentleşme konusunda da yeni dinamikleri beraberinde getireceğe benziyor. Bunun ilk ipuçlarını geçtiğimiz 40-50 yıllık süreçte aldık. Buna göre yoğun kentleşme deneyimini geride bırakmış gelişmiş ülkeler, dönüşüm, yenileme gibi konuları kent gündemine taşıırken; azgelişmiş güney ülkeleri, artan nüfusun eşlik ettiği hızlı kentleşmenin yol açtığı sorunlara çözüm aramaktadır. Buna göre, dünyanın en hızlı gelişen 20 kentinin yarısı Asya'dadır. Önümüzdeki 30 yıl içinde dünya nüfusuna eklenecek 2-3 milyar insanın 3/5'inin Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki azgelişmiş ülke kentlerinde toplanması beklenmektedir (Erten, M., 1999:44). Küreselleşme süreciyle bugün, sözü edilen güney ülkeleri, azgelişmiş ülkelerdeki metropolitenleşme sürecini son derece kontrolsüz bir şekilde yaşamaktadırlar. Buna göre; merkez ülkelerde düzenli büyüklük kademelenmesi ve karşılıklı ilişki temelinde oluşan metropoliten alan, güney ülkelerinde çevresindeki yerleşimlerin küçülmesi pahasına gelişen 'tek hakim şehir' (primate city) şeklinde ortaya çıkmaktadır (Kıray, 1998:99). Yani, gelişmişlerde kentleşme eşit bir şekilde gerçekleşirken azgelişmişlerde serbest ticaretin de etkisiyle, kentsel yığılmalar oluşmaktadır. Öyle ki, 33 milyonluk Mısır nüfusunun 20 milyonu İskenderiye ve Kahire'de toplanmıştır (Kafaoğlu, 1996:64).

Bu noktada Türkiye'nin konumu son derece farklıdır. Uzun yıllar (birçok çevre ve yarı-çevre ülkesinde olduğu gibi) bölgesel dengesizliğin neden olduğu iç göç ve büyük kentlerdeki yığılmalar sorunu ile karşı karşıya kalan Türkiye, son on beş yılda çok ciddi bir demografik geçiş (demographic transition) süreci içine girmiştir. Bu süreç kentleşme sorunsalını da bambaşka bir aşamaya sokacak niteliktedir. Öyle ki, gelişmiş batı ülkelerinde yüz yıllık bir sürede yaşanan dönüşümü Türkiye, 40-50 yıl gibi sosyal bilimlerde çok kısa sayılabilecek bir zaman dilimine sığdırmaktadır. Buna göre 1955-85 yılları arasında en yüksek %2.8 düzeyinde seyreden nüfus artış hızı, 1985-90 arasında %2.2'ye düşmüştür. 1994 yılında ise %1.6 düzeyindedir. Bu eğilime göre gelecek elli yıl içerisinde de doğurganlık düşecek, nüfus piramidinde genç nüfusun payı azalarak nüfus sabit büyüklüklerle yenilenecektir.(DİE, 1995: 5-7) Yani 100 milyonluk genç Türkiye istemi tam anlamıyla bir hayaldir. Ancak, asla bu durum karamsar bir tabloya neden olmamalıdır. Zira bu yeni dönem yeni sorunsallar kadar birçok konuda olduğu gibi kentleşme ve planlamada da yeni fırsatlar yaratacak türdendir. Nitekim göstergeler, önceki kentleşme dinamiklerinin değişime uğradığını ortaya koymakta. Buna göre, 1985-90 arasında kentte yaşayan nüfusun oranı %65'e varırken; kentsel nüfus artışı da 1950'lerden bu yana ilk kez %2.9 ile en düşük değerine ulaşmıştır. 1990-97 döneminde Ankara ve İzmir'in nüfus artış hızı ilk kez kentli nüfus artış hızının altına düşerken; İstanbul, Bursa gibi büyük kentlerin tümünde nüfus artış hızı belirgin bir azalma kaydetmiştir. (TUSİAD, 1999:79-83) Bu durum bize, içgöç hareketinin eskisi kadar etkin olmadığını kanıtlamaktadır. Peki nedir bu değişimi potansiyel haline getiren şey?

1950'lerden bu yana Türkiye'de kent yönetimi, düşük oranlarda devam eden nüfus artışıyla, geleneksel toplum yapısına hitap eden bir tarzda gerçekleşmiştir. Bu durumda mevcut kurumsallaşma dinamik nüfusun kent ve kentliyle olan bütünleşmesini sağlayamamış ve sorunu sistem dışı sosyo-ekonomik düzeneklere havale etmiştir. Uygulanan popülist politikalar ise tırmanmakta olan kentsel gerilimleri bir ölçüde ertelemiştir (Tekeli, 1998: 41). Durumun farkına varan CHP, 1970'lerin ikinci yarısında dinamik nüfusa yönelik üretken hizmet sunumunu ön planda tutan yeni bir belediyeçilik anlayışı geliştirmiştir ve bu anlayış bugün hemen hemen tüm siyasal hareketlerince genel kabul görmektedir. Ancak, sorun şu ki, bu yaklaşım hakçılık ve demokratiklik temelinde güncelliğini korumakla birlikte bugünün koşullarında yetersizdir. Çünkü, dinamik bir kentsel nüfusa yönelik kentsel politikalar geçerliliğini yitirmiştir. Bu koşullarda kentsel hizmet sunumunda asıl olan, gelişim (development) değil, yenilemedir (regeneration). Yani kentsel hizmetlerde belirleyici nicelik değil, nitelik olmalıdır. Örnek vermek gerekirse eskiden olduğu gibi birincil sorun okul sayısındaki yetersizlik değil, varolan okullardaki eğitim kalitesidir artık. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, sözü edilen koşullar daha çok gelişmiş kentler için geçerlidir. Zira özelleştirme politikaları ile hızla üretimsizlik sürecine itilen ve 'kaybedenler' grubunda ele alınan birçok küçük Anadolu kenti için kentsel ekonomiyi ayağa kaldırıcı politikalar önemini korumaktadır. Bu durumda yerel koşullara göre farklılaşması gereken kentsel politikalar büyük önem kazanmaktadırlar. Ülkenin her kentinde aynı anlayışla (sınırsız gelişimi temel alan imar anlayışı) uygulanan kentsel politikalar geçerliliğini yitirmiştir. Bugünkü belediyeçilik anlayışı ise söz konusu dönüşümün gelişen dinamiklerine yanıt verememektedir. Özellikle dönüşümü kavrayamayan büyükşehir belediyeleri, ellerindeki kaynak fazlasını (bütüncül planlama

yaklaşımından yoksun) sayısız popülist icraatlarla çarçur etmektedirler.

Kentsel nüfusun gelişen dinamiklerinin gözden kaçırılması bir yana, bugün kentsel planlamayı marjinalleştiren ve devredışı bırakan en önemli etmenlerden biri de kemikleşmiş kır-kent dengesizliğinin neden olduğu kentsel rantlardır. Gün geçtikçe derinleşen bu çelişki, büyük metropollerde kentsel rantların belirleyiciliğindeki yığılma ekonomilerine neden olmaktadır. Bunun sonucu; artan rant talepleri, spekülative kazanç istemlerini körükleyerek sermayeyi artan oranlarda gayrimenkule yönlendirmektedir. Böylece kentlerdeki doğal ve tarihsel değeri olan alanlar, süreç içerisinde daha fazla rant baskısı ile karşı karşıya kalmaktadır (Keskinok, 1996: 206). Bu durumun tek panzehiri olan kamucu bir planlama yaklaşımı ise söz konusu çıkar ilişkisi içerisinde zaten çoktan etkisizleştirilmiştir. Günümüz belediyeceilik anlayışında ne yazık ki, 'yarışan kentler' konsepti çerçevesinde, kent ekonomilerini artan kentsel rantlarla ayakta tutma yaklaşımı egemendir. Ancak unutulmamalıdır ki, kentsel gelişmeyi kentsel rantlarla yönlendirme tercihi uzun vadede kentsel sorunları çözebilme yetisine sahip olamaz. Çünkü, bu tür arayışlar, kentte ancak noktasal müdahalelere izin verebilir. Fakat; uzun erimli çözüm arayışları, kentin bütününe hitap eden bütüncül kent planlarını zorunlu kılmaktadır.

Sürece egemen ve sonuca yatkın bütüncül kent planlarının olmazsa olmaz koşulu ise kamunun kamu yararı doğrultusunda yönlendirebildiği kamusal kent toprağının varlığıdır. Planlama sonucu yeni işlev kararlarıyla değerlendirilen kent toprağına yapılacak müdahale kamu öncülüğünde yapılamayınca, alınan plan kararlarının bütüncüllüğü ve sürekliliği spekülative beklentiler tarafından sekteye uğramaktadır. Bugünkü mülkiyet ilişkileri ve planlama sistemi içerisinde ise kentsel mekanda planlama sonucu oluşan değer artışı, kadastral özel mülk sahiplerinin el koyabilecekleri doğal haklar arasında görülmektedir. Oysa planlama toplumsal bir eylem ve kentler toprağı toplumsal bir üründür. Dolayısıyla, kentsel toprak üzerindeki değer artışı yine topluma ait olmalıdır. Aksi taktirde ortaya çıkan tablo, değer artışı sonucu yık-yap sürecinin başlaması ile tarihsel ve kültürel kentsel değerlerin tahribidir (Beşiktepe, 1996: 192).

Ülkemizde kent toprakları yağmaya dayalı özelleştirmelerle rant alanlarına dönüştürülürken; birçok çağdaş dünya kentinde kent topraklarının kentliler adına belediyelerin elinde olması için stratejiler geliştirilmektedir. Temel anlayış; kent topraklarının kamuya, üstündeki yapıların kişilere ait olduğu; kamulaştırmanın gerektiğinde toprağı değil yalnızca üstündeki binaya yapılacağı bir kentleşme anlayışıdır (Erten, 1999:204). Böylelikle yürütülen planlama etkinlikleri çok daha etkin ve verimli yürütülebilmektedir. Ülkemizde belediyeler gelir elde etmek amacıyla ellerindeki arazileri ellerinden çıkarırken, örneğin İtalya'da 1971 yılında kabul edilen bir yasaya göre varolan arsalar kamulaştırılarak büyük bölümü 60-100 yıl arasında kamu ya da özel şirketlere tahsis edilmektedir. İsveç'te konutların %80'i kamuya ait arsalar üzerindedir. Aynı şekilde, İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkelerde de değişen oranlarda uzun süreli kiralamalara gidilerek kent toprakları kentleşmeyi denetlemek amacıyla kamu elinde tutulmaktadır (age: 204).

Son yirmi yıldır serbest piyasanın yıkıcı etkisi altındaki ülkemizde ise küreselleşme baskısını yaşayan birçok ülkede olduğu gibi; planlı kentleşme sürecine yönelik en büyük tehdit, kentsel mekandaki özelleştirme uygulamalarıdır. Bu noktada belirleyici olan, temelini 1986'da Birleşmiş Milletler'in attığı, daha sonra Dünya Bankası tarafından şekillendirilen, yapısal uyum önlemleri çerçevesinde de gelişmekte olan ülkelere dayatılan Yeni Sağ'ın kentsel gelişim modelidir. Bu modele göre, yukarıdaki gerçekliğin aksine kentleşmenin birincil belirleyicisi, kamu öncelikli planlama değil, işletme düzeyindeki verimliliği esas alan arsa piyasasının kurallarıdır (ya da kuralsızlığı). Sermayenin mekandaki hareketliliği esas alınırken; mekansal planlamanın bölgeleme (zoning) kuralları, kamusal arazi stoğı, arazi kullanım denetimleri, çevre standartları ve teknik şartnameler serbest piyasanın kentsel mekandaki etkinliği yönünde en büyük engeller olarak görülmektedir Keskinok, 2000: 16). Türkiye, bu süreçte üstüne düşen görevi yerine getirmenin huzuru içerisinde(!). Nitekim, 24.11.1994 tarihli ve 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu ile kamuya ait kentsel arsaların büyük sermayeye bedelsiz devri meşruluk kazanmıştır. Yasaya göre, belediye sınırları içinde kalan özelleştirilecek KİT'lere ait kamu arazilerinin de Özelleştirme İdaresi ve Yüksek Kurulu tarafından planlanarak satışa sunulması uygun görülmüştür. Buna göre, mevcut planlama kurumları devre dışı bırakılarak planlama ile hiçbir ilgisi olmayan bu kurum, plan otoritesi haline getirilmiştir. Aynı zamanda yasa, yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilere de Türkiye'de gayrimenkul satın alma izni vermiştir (Keskinok, 1999:10).

Bu müdahale, elbette bir üst ölçekte ülkenin sanayisizleştirilmesi ve üretim kapasitesini

düşürücü politikalarından bağımsız düşünülemez. Yapılan planlar, kentsel rant olanaklarını artırmak uğruna KİT arazileri üzerinde konut, ticaret, turizm gibi sanayi dışı kullanımlara olanak vermektedir. Yeni kullanım kararları ise büyük kentlerde makro planlara aykırı yoğunlukta gelişimlere ve beraberinde kentsel altyapı ve hizmet sunumuna yönelik problemlere neden olmaktadır. Sürecin küçük kentler üzerindeki etkileri ise daha tehlikeli boyutlardadır. Birçok Anadolu kentinde temel sektör konumundaki KİT işletmelerini devre dışı kalması, buralardaki kent ekonomilerini ve ona bağlı çevre bölge ekonomilerini çökertmekte ve bölgesel dengesizlik olgusunu kemikleştirmektedir (age: 11). Bunun yanı sıra birçok kentte arazi spekülasyonu kentsel gelişmeyi ipotek altına almaktadır. Alınan yeni imar haklarına karşın, rant beklentileri ile elde ettiği araziye gelişime açmayan mülkiyet sahibi yerel politika arenasında da güçlü birer iktidar odağı haline gelebilmektedir (age: 14).

Birleşmiş Milletler'in temellerini attığı söz konusu politikalar incelenirken ülkemizde de büyük yankı uyandıran, ikincisine Haziran 1996'da İstanbul'un ev sahipliği yaptığı İnsan Yerleşimleri Konferansı-HABİTAT Kent Zirvesi'ne de değinmekte yarar var. Birleşmiş Milletler'e üye ülke delegasyonlarının ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla gerçekleştirilen konferansın ana teması herkes için yeterli barınak ve şehirleşen dünyada sürdürülebilir insan yerleşimleri idi (BM, 1996: 34). İlk bakışta koşulsuz her kesimin altına imza koyabileceği yaklaşımların ortaya çıktığı organizasyon, dikkatle ele alındığında mevcut küresel dinamikler ve sözü edilen politikalar çerçevesinde hiç de masum bir misyona sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Sonuç deklarasyonu ve küresel eylem planları incelendiğinde, varılan sonucun Yeni Dünya Düzeni'nin baş sorumlusu olduğu barınma ve yerleşim sorunlarına gelişmişlerin kabul edebileceği çözüm önerilerinden ibaret olduğu görülmektedir. Öyle ki küreselleşme denen olgunun mevcut kentleşme sorunlarının ve çıkmazlarının öncelikli yaratıcısı olduğu adeta dünya kamuoyundan gizlenmiştir (Ürgüplü, 1996: 51). Bu durumda ulusal kamuoyu da egemen rüzgarı da arkasına alarak çözüm yolları arayışında hareket noktasını küreselleşme haline getirmiştir (Keleş, 1996: 55). Bir anlamda küreselleşme Habitat özelinde bilinçsizce kutsanmıştır. Konferansa Türk heyetince sunulan resmi raporda da aynı bakış açısı egemendir. Raporda, mevcut yönelim kaçınılmaz olarak kabul edilirken yerleşmeler sorununa uluslararası finans sistemiyle bütünleşme yönünde bir çözüm arayışı doğrultusunda yaklaşılmıştır.*

Günümüz postmodern kent yazınında en dikkat çekici vurgu ise küresel ağ tanımı içerisinde 'yarışmacı kent' modelidir. Bu senaryoda sermaye hareketliliğinin önündeki en büyük engel olan ulus devletler aradan çıkartılmakta; küresel kent olma amacındaki yerel yönetimler kentlerinin 'rating'ini yükseltmeye çabalayan aracı kurumlar olarak ele alınmaktadır.* Bu durumun, kamu yararını esas alan planlama pratiği açısından olumsuzluğunu ise sanırım anımsatmaya gerek yoktur. HABİTAT'ın sunduğu yaklaşım da aynı niteliktedir. *Piyasaların çalışmalarında yapılabilir kılınması* adına yerel otoritelerin güçlendirilmesi öngörüldürken tarihi ve kültürel mirasın korunması, kır-kent dengesi gibi konular mevcut piyasa sisteminin yok edici boyutları yok farz edilerek ele alınmaktadır (BM, 1996:42-43). Hazırlanan senaryoda sivil toplum kuruluşlarına (STK) biçilen rol ise, güçlendirilmek istenen sermaye-yerel yönetim işbirliğini meşrulaştırmaktan ibaret. Vurgulanan popüler katılım, sivil taahhüt gibi kavramlar ise böyle bir yapılanma da zaten çok fazla etkin olamayacak nitelikte. Çünkü, Yeni Dünya Düzeni STK'larının sermaye hareketini kamusal kaygılarla denetleme ve yönlendirebilme gibi bir yetisi zaten bulunmamaktadır. Burada ana amacın politikanın çıkış noktası olan kenti ve kentliyi bütünüyle politika dışına itmek; bu anlamda bütünüyle ideolojik bir sorunsal olan insan yerleşimleri konusunun kamusal ve toplumsal içeriğinden soyutlamak olduğu açıkça görülmektedir (Toker, 1996: 62).

Bu konuda ülkemizde görülen tarihsel dönüşüm ise pek de gelişme olarak nitelendirilemeyecek tiptedir. 1970'lerin ikinci yarısında dönemin CHP'sinin birçok büyük kentte uygulamaya koyduğu 'Yeni Belediyecilik Hareketi', mevcut belediyecilik anlayışına kazandırdığı toplumculuk, katılımcılık ve üretkenlik kavramlarıyla ilerici bir dönüm noktası oluşturmaktaydı. 'Yerel yönetim değil, yerel hükümet' anlayışı ile bir ölçüde merkezi idareden bağımsız hareket edebilen belediyeler birer iktidar odağı olarak ele alınmaya başlanıyordu (Keleş, 1992:420-428). 1980'lere geldiğimizde ise belediyeciliğin Yeni Sağ politikalarla yapısal bir dönüşüme uğradığını görmekteyiz. Yeni ekonomik düzen, belediyeleri (kamu harcamalarının piyasa koşullarında rasyonelize edilmesi doğrultusunda) bir firma gibi politik etkilerden uzak, tek kaygısı piyasaya uyum olan birimlere dönüşmesini gerektiriyordu (Keskinok, 1988: 4). İşte bu dönüşüm, kent planlama uygulamasını da derinden etkilemiştir. 1985 tarihli İmar Yasası ile plan hazırlama, uygulama ve onama yetkisi bütünüyle belediyelere bırakılmış; böylelikle

piyasanın (ranta bağılı) belirleyiciliğindeki denetimsiz imar düzeni sözde 'yerel demokrasi' adına yasal kılınmıştır. Bu tarihten sonraki kent planlama adına yapılan tüm yasal düzenlemeler, *bütüncüllük* ve *eşgüdüm* yerine dağınıklık ve yetki karmaşasına neden olmuş ve planlamayı eylemsiz kılmıştır (Altaban, 1998:61). 1990'larla birlikte de kaçak yapılaşmayı teşvik yöntemi olarak imar affı kapsamına girmeyen yerleri belediye ilan etme, belediyeciliği yepyeni bir boyuta sokuvermiştir (TMMOB, 2000: 2). Buna göre, imar planları da kentsel gelişimi yönlendiren bilimsel belgeler olmaktan çıkıp rant yaratıcı ve dağıtıcı belgeler haline gelmiştir.

Bu süreç, belediyeleri kentli halktan soyutlamakta ve onları imardan rant kapan çıkar gruplarının hedef kurumu haline getirmektedir. Öyle ki, 1993 yılında İzmir Anakent Belediyesi'ndeki meclis üyeleri üzerine yapılan bir araştırmada, üyelerin meslek gruplarına göre dağılımında %36'sının ticaret ve inşaat sektörü içinde oldukları ve bunun dışında %22'sinin de müteahhit olduğu anlaşılmaktadır (Erten, 1999:152). Bu durum temsili demokrasinin açmazının kendini ilk etapta yerel düzeyde gösterdiğinin bir kanıtıdır. Özellikle planlama konusunda bu açmazı ortadan kaldıracabilecek, kamusal denetimi etkin kılacak yegane çözüm hala 'katılım' olarak görülmektedir. Bu noktada Tekeli, katılımı beş ayrı başlıkta değerlendirmektedir. Buna göre ilki, tek yönlü bilgi akışı ile halkın desteğini, almaktır. İkinci yaklaşım, katılım yoluyla plancının bilgilenmesi yönündedir. Üçüncüsünde planlama siyasal bir süreç haline gelerek halkın 'karara katılımı' sağlanmaktadır. Dördüncüsü ise bölüşüm değil, kaynak yaratma temellinde bir katılım tarzı iken, son katılım türü, Tekeli'nin 'kritik rasyonalizm' olarak nitelediği eleştirel akılcı katılım tarzıdır. Burada özellikle ilk ikisinde baskın olan pozitivist araçsal rasyonalizm bir kenara bırakılarak sorgulamaya dayalı bir katılımcı planlama anlayışı benimsenir. Üçüncüsünde olduğu gibi uzlaşmanın yarattığı her türlü sonuca da razı olma gibi bir durum ise söz konusu değildir (Tekeli, 1990: 9-12). Katılım, ülkemizde mevcut siyaset ve planlama sistemi içerisinde popülist politikalarla yozlaştırılabilir bir kavramdır. Bununla birlikte kentli halkın kent üzerindeki öncelliğini sağlamak için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Katılım üzerine kurumsallaşmanın sağlandığı ülkelerde, özellikle İngiltere'de başarı sağlamış örnekler mevcuttur (Noble, J., & Gilfoyle, I., 1975: 99). Bununla birlikte 1979-80 tarihleri arasında ülkemizde yaşanan Fatsa deneyimi ise konuyla ilgili olarak üzerinde dikkatle durulması gereken bir deneyimdir.

Temsili demokrasinin yaşadığı bunalım ortamında planlamada katılımcılığın yeni bir demokrasi anlayışını gündeme getirebilme gizilgücü göz önünde bulundurulduğunda Tekeli'nin şu saptaması önem kazanmaktadır: *"Eleştirel gerçekçiliğin yeni bir paradigma olarak ortaya çıkışı, araçsal rasyonelliği gerçekleştirmeye çalışan bir planlamadan, iletişimsel rasyonelliği gerçekleştirmeye çalışan bir planlamaya geçişi gündeme getirmiştir. Böyle bir planlama da teknik bir etkinlik olmaktan çok bir demokrasi projesi olmaya başlamıştır."* (Tekeli, 1998: 23)

Kaynakça

- Altaban, Ö., 'Cumhuriyet'in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi', 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1998, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul, s:41-64,
- Beşiktepe, C., 'Kent Rantlarının Topluma Geri Döndürülmesi', Özelleştirme Değil Kamulaştırma, 1996, Kaynak Yayınları, İstanbul, s:187-203,
- BM İnsan Yerleşimleri Konferans Habitat-II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Haziran 1996,
- BM, İnsan Yerleşimleri İçin İstanbul Deklarasyonu, çeviri: Ürgüplü, M., Taner, A., Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s: 34-37
- DİE, Türkiye Nüfusu 1923-1994 (Demografi Yapısı ve Gelişimi), 1995, TC Başbakanlık DİE Matbaası, Ankara,
- Erten, M., Nasıl Bir Yerel Yönetim?, 1999, Anahtar Kitaplar, İstanbul,
- Günay, B., Property Relations and Urban Space, 1999, METU Faculty of Architecture Press, Ankara
- Hall, P., Cities of Tomorrow, 1998, Blackwell Publishers Inc.,
- Hall, T., Urban Geography, New York: Routledge, 1998
- Kafaoğlu, A.B., 'Habitat Metinlerinden Çare Beklemek Hayal', Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s:64-65,
- Keleş, R., 'Habitat II'nin Ülkemiz İçin Önemi', Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s:54-55,
- Keskinok, Ç., 'Özelleştirme ve Kent Planlama', Teori, Şubat 1999, s:3-21,

- Keskinok, Ç., 'Bu büyük yıkım hangi politikaların sonucu?' Bilim ve Ütopya, Ekim 1999, s: 14-16,
- Keskinok, Ç., 'Demokratikleşen Belediyeler Mi? Yoksa Merkezileşen Yönetim Mi?', Planlama, sayı:1, 1988, s:3-5,
- Keskinok, Ç., 'Kentler, Rantlar ve Planlama', Özelleştirme Değil Kamulaştırma, 1996, Kaynak Yayınları, İstanbul, s:205-217,
- Keskinok, Ç., 'Planlı Gelişmenin Reddi ve Sonucu' Bilim ve Ütopya, Eylül 1999, s: 60-64,
- Kıray, M., 'Azgelişmiş Ülkelerde Metropolleşme Süreçleri', 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1998, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul,
- Noble, J.& Gilfoyle, I., 'Participation In Structure Planning', The Planner Journal of The Royal Town Planning Institute, 1975, vol:62,
- Tekeli, İ., 'Kent Planlaması ve Katılım Üzerine Düşünceler', Planlama, Aralık 1990, sayı: 8, s: 8-13,
- Tekeli, İ., 'Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması', 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, 1998, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul, s:1-24
- Tekeli, Kent Planlaması Konuşmaları, 1991, TMMOB Mimarlar Odası Yay., Ankara,
- TMMOB Şehir Plancıları Odası, 'Yer Seçimleri Kimin Meslek Alanı?', Haber Bülteni, Ocak 2000, s: 15,
- TMMOB, 'Deprem Değil Yapılar Vuruyor', Cumhuriyet, 6-12 Haziran 2000,
- Toker, B., 'Habitat II: Yeni Sağ'ın Gösterisi ya da Yüzyılın Sola Son Darbesi', Türkiye Mühendislik Haberleri, Mayıs 1996, sayı: 383, s: 56-63
- TUSİAD, Türkiye'nin Fırsat Penceresi (Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri), Ocak 1999, İstanbul